

Történeti nőalak születik

Acsády Ignác Széchy Mária-életrajzáról

PÁLFY Eszter

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus

ORCID: 0009-0001-7718-9847

A historical female figure is born. Acsády Ignác and his biography of Széchy Mária

Abstract | The 17th-century Hungarian noblewoman SZÉCHY Mária played a significant role in the literary memory of the 19th century. The romantic story of her marriage to the Hungarian countpalatine WESSELÉNYI Ferenc was adapted into literary or stage form by many authors, including KISFALUDY Károly, PETŐFI Sándor, ARANY János and JÓKAI Mór. Her literary popularity was also reflected by her first biographer, ACSÁDY Ignác, who sought to create a historical picture of the literary figure, presenting the life of his heroine on the basis of contemporary 17th-century sources. ACSÁDY Ignác's biography, *Széchy Mária* was published in 1885, in the Hungarian Historical Biographies series. The paper first examines the contemporary context of ACSÁDY's biography and the characteristics of how SZÉCHY Mária is portrayed. To this end, it draws a parallel between the historiography that became professionalised in the last decades of the 19th century and a genre of popular literature of the period, in which female historical figures were presented as role models for female readers. The paper then discusses the Kisfaludy Society's competitions for historical female figures in 1882 and 1883, and reveals that ACSÁDY Ignác's historical biography was originally written for the Kisfaludy Society's competition, as were two other works in the Hungarian Historical Biographies series, MÁRKI Sándor's work on Queen Mária Anjou and DEÁK Farkas's on FORGÁCH Zsuzsanna.

Keywords | SZÉCHY Mária, ACSÁDY Ignác, historical biography, Kisfaludy Society, 19th-century history writing

Az irodalomtörténet-írás a 17. századi főúri asszonyt, Széchy Máriát elsősorban nem történeti alakként, hanem irodalmi hősnőként ismeri. Széchy Mária Wesselényi Ferenc náddal kötött házasságának regényes történetét (a várostrommal egybekötött szívhódítást) számos szerző dolgozta fel irodalmi vagy színpadi formában, a kortárs Gyöngyösi Istvántól kezdve a 19. század jelentős íróiig, mint például Kisfaludy Károly, Petőfi Sándor, Arany János és Jókai Mór. A nőalak irodalmi népszerűségére Széchy Mária első életrajzírója, Acsády Ignác is reflektált, aki 1885-ös könyvének előszavában az irodalmi alakhoz képest „a valóság Széchy Máriájának” megjelenítését tűzte ki célul, vagyis szándékoltan történeti kép megalkotására törekedett,¹ hősnője életét egykorú, 17. századi források, legfőképp levéltári dokumentumok alapján bemutatva. Tanulmányomban egyrészt az Acsády-életrajz korabeli kontextusát és az általa megrajzolt Széchy Mária-kép jellemzőit vizsgálom, arra a kérdésre fókuszálva, milyen viszony feltételezhető a 19. század utolsó évtizedeiben szaktudományá váló történetírás, valamint a korszak népszerű, női olvasóközönséget célzó irodalma között. Másrészt hosszabban foglalkozom a Kisfaludy Társaságnak a Széchy Mária-életrajz megjelenését megelőző években, 1882-ben és 1883-ban kiírt, történeti nőalakokról szóló pályázataival: Acsády Ignác Széchy Mária-életrajzának vizsgálata ugyanis fontos adalékokkal szolgál nemcsak a szépirodalom és a történetírás 19. század végi kapcsolatáról, de a szépirodalmi és történettudományos mező korabeli összefonódásairól is.

Acsády Ignác és a Magyar Történeti Életrajzok

Acsády Ignác történészi munkássága a századfordulóra tehető; a modern magyar történettudomány képviselői főként a gazdaság- és társadalomtörténet területén kifejtett tevékenységét tartják jelentősnek.² Több összefoglaló történeti munka szerzőjeként és közreműködőjeként vált ismertté: részt vett a tízkötetes, 1894 és 1898 között megjelenő *Millenniumi történelem* néven ismert vállalkozásban, valamint önállóan jegyezte az 1903-ban és 1904-ben megjelenő *A magyar birodalom története* című kétkötetes szintézist. Legnagyobb hatást kiváltó munkájának alighanem utolsó műve tekinthető, az 1906-ban megjelent, a magyar jobbagység történetéről írott könyv, amely a megjelenését követően viták kereszttüzébe került, szemlélete azonban a szocializmus korabeli történetírás számára könnyen adaptálhatónak bizonyult.³ Acsády a historiográfiai kutatások szerint az utolsó olyan történészgenerációhoz tartozott, akik még nem részesülhettek szakszerű történettudományi képzésben – munkássága a történetírás

1 Acsády Ignác, *Széchy Mária 1610–1679*, Magyar történeti életrajzok (Budapest: Méhner Vilmos, 1885), 5.

2 GUNST Péter, *A magyar történetírás története*, Történelmi kézikönyvtár (Debrecen: Csokonai Kiadó, 2000), 212; HORVÁTH Zita, „Acsády Ignác gazdaság- és társadalomtörténeti munkássága”, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* 9, 4. sz. (2004): 83–91, 83.

3 GUNST Péter, *Acsády Ignác történetírása*, Tudománytörténeti tanulmányok 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 209–235; 248–252.

szaktudománnyá válásának időszakára esik, s nyilvánvalóan hozzá is járult ehhez a folyamathoz.⁴

Az 1885-ben megjelent Széchy Mária-életrajzot megelőzően, az 1880-as évek első felében Acsády elsősorban újságíróként, másodsorban szépíróként tevékenykedett: aktív munkatársa volt többek között a *Századunk* és a *Pesti Napló* című lapoknak; 1880-ban vígjátékot írt *Aranyországban* címmel, 1882-ben jelent meg a *Fridényi bankja* című regénye, amelyet 1883-ban a *Pénzházasság* című regény követett. A regények nem kapcsolódtak történelmi érdeklődéséhez: saját korában, a 19. század második felében játszódtak, s leginkább a kapitalista keretek között való pénzhez jutás módozatait állították középpontba.

Acsády monográfusa, Gunst Péter a *Széchy Mária* című életrajzot úgy tartja számon, mint Acsády első nagyobb történelmi munkáját, amelynek témaválasztása „még az irodalom aktív műveléséből fakadó igen erős hatásokra mutat”.⁵ A *Széchy Mária* egy, a korabeli történetész szakma intézményei által gondozott könyvsorozat részeként jelent meg. A Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága közös vállalkozásként indította útjára 1885-ben a Magyar Történelmi Életrajzok című könyvsorozatot; ennek egyik első darabja lett még az indulás évében Acsády Ignác munkája. Noha a Magyar Történelmi Társulat már megalakulásától, 1867-től kezdve úgy képzelte el tevékenységét, hogy ne csak a szaktudósokhoz, hanem az érdeklődő nagyközönséghez is szóljanak,⁶ Hites Sándor kutatásai szerint az 1880-as években újra napirendre került a szélesebb társadalmi elérés és támogatás kérdése.⁷

A vállaltan népszerűsítő jellegű életrajzi sorozat 1885-ös elindítása is a nagyobb társadalmi legitimáció elősegítése érdekében tett lépésként értelmezhető. A Magyar Történelmi Életrajzok ugyanis saját feladatértelmezése szerint a történettudomány eredményeinek szélesebb körű hozzáférhetőségét és terjesztését tűzte ki céljául, fogadtatását tekintve pedig sikeresnek is bizonyult ebben. A *Budapesti Hírlap* 1884 októberében harangozta be a Magyar Történelmi Életrajzok indulását: az első kiadványok előfizetésére a sorozat szerkesztője és a történelmi társulat titkára, Szilágyi Sándor biztatta az olvasókat. Előfizetési felhívásában sajnálattal állapítja meg, hogy noha a hazai történetírás a korábbi évtizedekben nagy lendületet vett, eredményei jórészt hozzáférhetetlenek és unalmasak az olvasók számára; indoklása szerint ezért „[m]ódról kellett gondolkodni, mely tetszetős alakba öntve, átszivárogtassa a hosszas fáradozások eredményét a nem-

4 ROMSICS Ignác, *Clio bűvöletében: Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel* (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2011), 109–110.

5 GUNST, *Acsády Ignác...*, 61.

6 A társulat egyik alapító tagja, Horváth Mihály az alakuló ülésén mondott beszédében is hangsúlyozta a nagyközönség történelmi érdeklődésének fontosságát: „Csak két feltétele alatt lehet virágzó állapotban a nemzet történelmi irodalma: ha ti. a kútfőgyűjtemények gazdagok, a nemzeti élet minden ágazataira kiterjedők és – mi nem kevésbé lényeges –, ha a nagyközönségben érdekeltég létezik azok iránt, és élénk a történelmi érzék. [...] Evégett a legszélesebb alapokra indítványozzuk fektetni társulatunkat, oly formán, miként három évtized előtt a természetvizsgálók társulata megalakult.” Idézi ROMSICS, *Clio bűvöletében*, 105.

7 HITES Sándor, „Hozzáértés, köztudalom, dilettantizmus: Történetírás a 19. században”, in *Antropológia és irodalom*, szerk. Biczó Gábor és Kiss Noémi, 241–251 (Debrecen: Csokonai Kiadó, 2003), 250.

zet fiai lelkébe”.⁸ A vállalat Szilágyi leírásában „az olvasni szerető művelt közönség” igényeit szolgálja ki, a sorozat egyes darabjai pedig ígérete szerint „élvezetes olvasmányt nyújtó, gondos földolgozásban”⁹ jelennek meg. A sorozat válogatott ére nyeinek ecsetelése során Szilágyi a történettudomány társadalmi hasznára is hivatkozik, amikor célként a hazaszeretet előmozdítását és az erkölcsi nevelést is megjelöli: „Könnyű s kellemes olvasmányt nyújtani az olvasó közönség kezeibe, hogy abból tanulja szeretni a hazát, hogy lelkesüljön az ősök magasztos példáin s undorodjék a bűn fertelmeitől: – ez célja a »Magyar Történeti Életrajzok« kiadásának.”¹⁰

Már az előfizetési felhívás is nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a könyvsorozat kiadványaiban a szöveget illusztrációk fogják kísérni, mi több, a közölt életrajzok képanyaga Szilágyi jellemzésében a szöveggel egyenrangúként tűnik fel; megfogalmazása szerint az életrajzi sorozat „szép és jó történeti munkákat akar a közönség kezébe adni, melyekben egyforma súly lesz fektetve a jó szövegre és a szép képekre”.¹¹ Az illusztrációkkal történő népszerűsítés az 1880-as évekre jól bevált recept lehetett a hazai sajtóban és könyvkiadásban; már az 1850-es évektől kezdve tömegesen jelentek meg képes újságok, amelyek szintén az olvasóközönség szélesítését célozták.¹² Az illusztrált történeti munkák azonban bizonyára az újdonság erejével hatottak: az életrajzi sorozat első füzetei mindenesetre képanyaguk miatt váltották ki a legnagyobb lelkesedést a korabeli sajtóban.¹³ A képek jelentőségét nagymértékben növelhette az is, hogy nem pusztán a szövegekhez készült *illusztrációkról* volt szó, hanem a korábbi századokból származó hiteles, egykorú képek felkutatásáról és közléséről.¹⁴

*

8 *Budapesti Hírlap*, 1884. okt. 25., 2.

9 Uo.

10 Uo.

11 Uo.

12 Révész Emese, *Kép, sajtó, történelem: Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között* (Budapest: Argumentum–OSZK, 2005); RADNAI Dániel Szabolcs, „A hazatalálás történetei – a magyar utazási irodalom átalakulása a 19. század közepén: Vázlat egy műfaj- és médiatörténeti kutatáshoz”, *Verso* 5, 1. sz. (2022): 9–34, 19–20.

13 Például: *Budapesti Szemle*, 41. kötet, 98. sz. (1885): 319; *Pesti Napló*, 1885. ápr. 5., [oldalszám nélkül].

14 A célnak megfelelő régi képeket a sajtón keresztül is próbálták felkutatni; Acsády Ignác munkája számára is így tettek kísérletet 1884-ben Széchy Mária egykorú arcképének megszerzésére. A *Századok*ban tették közzé azt a felhívást, amelyben hírt adtak a készülő Széchy Mária-életrajzról, s a (főúri) olvasók segítségét kérték Széchy Mária hiteles arcképének megtalálásában. „Tisztelettel kérjük [...] hazafias főurainkat, társulatunk tagjait s általában a magyar történelem barátait, hogy a ki Széchy Mária egykorú arcképe birtokában van, vagy hollétéről tudomással bír, erről a történelmi társulat titkárát mielőbb értesíteni szíveskedjék, hogy a tulajdonos beleegyezésével a képnek a hely színén való lemásolása iránt meg lehessen tenni a szükséges intézkedéseket.” *Századok* 18 (1884): 471. A felhívás sikertelen maradt, Acsády munkája a hiteles arckép nélkül jelent meg. Körülbelül két év múlva, az 1896-os millenniumi kiállításra azonban mégiscsak meglett a korhű ábrázolás, amely azzal kavart port a sajtóban, hogy a nőről, aki (főként a költészeti alkotások nyomán) gyönyörű és vonzó teremtként élt a köztudatban, hirtelen kiderült: „valójában” mégsem volt szép. *Budapesti Hírlap*, 1886. szept. 28., 1–3.

Acsády Ignác Széchy Máriaja tehát a 19. század utolsó évtizedeinek hivatásosodó történettudományi diskurzusába érkezett, annak is a tudományos eredményeket népszerűsíteni vágyó részébe. Nem érdektelen azonban felhívni a figyelmet arra, hogy Acsády Ignác monográfiája női alakot választott főhőséül. A Magyar Történeti Életrajzok sorozatnak több évtizedes fennállása alatt, 1885 és 1920 között ötvennyolc kötete jelent meg, amelyek között mindössze nyolc női életrajzzal találkozhatunk. Feltűnő azonban, hogy a nyolc közül három női alak életrajza rögtön 1885-ben, tehát a sorozat indulásának évében látott napvilágot: mi több, a sorozat női alakokkal indult, Márki Sándor Anjou Mária királynőről (Nagy Lajos király lányáról) írott életrajzával, s még ugyanebben az évben jelent meg Acsády Ignác Széchy Máriaéről, majd pedig Deák Farkas Forgách Zsuzsannáról írott életrajza.¹⁵ A negyedik női életrajz, amelyet Ipolyi Arnold írt Nyáry Krisztináról, szintén az első években, 1887-ben született.¹⁶ S noha e nők mind főúri származásúak voltak, mégis: Anjou Mária kivételével nem töltöttek be olyan központi szerepet Magyarország történelmében, mint a későbbi években immár jóval elszórtabban megjelenő női életrajzok hősei. Az 1890-es évektől kezdve ugyanis a nők közül kizárólag a történeti múlt legmagasabb rangú szereplőiről, királynőkről és királynékról készült életrajz: Mária Teréziáról, a Jagelló-házból származó Izabella királynéról, Mátyás király feleségéről, Beatrixról, illetve II. Lajos feleségéről, Habsburg Máriaéről.

A sorozat indulásához képest tehát a női életrajzok tekintetében profilmváltás történt a későbbi évtizedekben. Ez feltételezésem szerint egyrészt általános trendet tükrözött: míg a 19. század második felében élénk társadalmi diskurzus zajlott a (középosztálybeli) női szerepek körül, addig e diskurzus a századforduló környékére elhalványulni látszott; ezzel párhuzamosan az addig kifejezetten divatos női történeti életrajzok is veszthettek népszerűségükből. Másrészt viszont konkrét, kézzel fogható oka is van annak, hogy a sorozat javarészt nőalakokkal, s *épp ezekkel* a nőalakokkal indult. A következőkben részletesen kibontom mind az általános, mind a konkrét kontextust – amelyek azonban össze is fonódnak egymással.

Nőalakok és példaadás

A Történelmi Társulat 1880-as években megjelenő női életrajzai (elsősorban a Forgách Zsuzsannáról írott életrajz) kapcsán Vaderna Gábor utalt arra, hogy azok kapcsolódhattak a korabeli, női sorsok iránti általános társadalmi érdeklődéshez is.¹⁷ Az utóbbi évek 19. századra vonatkozó nőtörténeti kutatásaiból nemcsak az látszik kirajzolódni, hogy a század második felében nagymértékben megnőtt a nőírók száma, de az is, hogy a női olvasóközönség felfedezése és igényeinek kiszolgálása jelentős szempont lett az

15 MÁRKI Sándor, *Anjou Mária, Magyarország királynéja 1370–1395*, Magyar történeti életrajzok (Budapest: Méhner, 1885); ACSÁDY, *Széchy Mária...*; DEÁK Farkas, *Forgách Zsuzsanna 1582–1632*, Magyar történeti életrajzok (Budapest: Méhner, 1885).

16 IPOLYI Arnold, *Nyáry Krisztina 1604–1641*, Magyar történeti életrajzok (Budapest: Méhner, 1887).

17 VADERNA Gábor, „Petelei István: *Egy asszonyért*; Regény, s. a. r. Török Szusza”, *Irodalomismeret* 15, 1. sz. (2016): 80–86, 80.

irodalmi piacon: erről tanúskodik számos nőknél (sőt, többször nők által) szerkesztett lap és egyéb kiadvány, amelyek (egy része legalábbis) kifejezetten a céllal született, hogy tanáccsal szolgáljanak a középosztálybeli nőknél arról, hogyan lehetnek jó honleányok, vagyis hogyan szolgálhatják a nemzetet saját, női szerepkörükben.¹⁸ A jó honleányok képzésének egyik eszköze a példaadás volt. Ennek jegyében a magyar történelmi múlt nólakjai fontos tényezővé váltak a tágon értett irodalmi diskurzusban: elbeszélte élettörténetük, a követendő „női erényeket” felvonultatva, példaként szolgálhattak a korabeli nő számára is.

A történelmi nólakokat a 19. század második felében számos népszerűsítő cikksorozat és gyűjteményes kiadvány tette tárgyává: több más példa mellett ezek közé sorolható például Nagy Ignác *Magyar hölgycsarnok* címen futó cikksorozata a *Hölgyfutár* 1851-es évfolyamában, a Kulini Nagy Benő és Sárváry Elek szerkesztésében megjelent *Magyar hölgyek életrajza* című kiadvány,¹⁹ a *Magyar hölgyek: Történelmi élet- és jellemrajzok* címmel 1871-ben megjelent munka, melyet Zsilinszky Mihály állított össze,²⁰ a *Kassa és vidéke* című lap cikksorozata 1878-ból vagy a *Magyar hölgyek életrajzai* című 1886-os kiadvány Endrődi Sándor szerkesztésében.²¹

A múltbeli magyar nő életrajzát tartalmazó kiadványok és cikksorozatok jórészt expliciten is egyértelművé teszik, hogy női közönségre számítanak, példaadó szándékkal. A Kulini Nagy és Sárváry által jegyzett kötet ajánlása „Hazánk hölgyeinek” szól, az előszóban pedig a szerzők hosszan részletezik, miképp állíthatók a történelmi nőportrék a nemzet szolgálatába:

Mi meg vagyunk győződve, hogy hazánk leányai, teljes örömmel olvasandják csekély munkánkat s egyegy szép jellemrajz olvasásán hasonnemű tettek elkövetésére buzduland föl ártatlan szívük, mert hiszen szép hölgyeink mindnyájan átérzik azt, hogy „Születni és szeretni / Magyar hölgynek kevés”. Mi hiszszük, hogy szép hölgyeink e történelmi igaz gyöngyszemeket fölfűzve, azokkal a drága hon oltárát ékítik föl [...].²²

Zsilinszky Mihály hasonló szövegeket hangoztat „Szarvas művelt hölgyeinek” ajánlott kötetének előszavában, amely szerint őt ezek a bizonyos hölgyek biztatták a könyv megírására:

Az ő lelkes felszólításuk birt arra, hogy az 1870-ki téli estéken többekkel együtt felolvasásokat tartsak; az ő általok kitűzött művelődési cél indított arra, hogy tárgyamat a hazai történelemből merítsem, s az ősanák küzdelmeit és erényeit mutassam fel előttük

18 Erről lásd legfőképp: BOZSOKI Petra, „A nőreprezentáció mint piaci tényező: A *Családi Kör* sikere és megszűnése”, in *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság 1820–1920*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, 167–190, Reciti konferenciakötet 9 (Budapest: Reciti, 2020).

19 KULINI NAGY Benő és SÁRVÁRY Elek, szerk., *Magyar hölgyek életrajza* (Debrecen: Csáthy és Társa bizománya, 1861).

20 ZSILINSZKY Mihály, *Magyar hölgyek: Történelmi élet- és jellemrajzok* (Pest: Heckenast Gusztáv, 1871).

21 ENDRŐDI Sándor, szerk., *Magyar hölgyek életrajzai* (Pozsony–Budapest: Stampfel Károly, 1886).

22 KULINI NAGY és SÁRVÁRY, *Magyar hölgyek...*, XI–XII.

követendő példa gyanánt egyszerűen és hiven, úgy amint azokat történelmi ereklyéink fentartották. Főcélom az volt, hogy ne annyira az én előadásom, mint inkább a felmutatott jellemek tettei buzdítsák hallgatóimat a valódi erény és boldogság keresésére.²³

De Endrődi Sándor is kötelező jelleggel szögezi le előszavában, hogy célközönségét a nők képezik, valamint hogy a múlt hölgyeitől tanulniuk kell a jelen hölgyeinek.

Ime, egy könyv hölgyeink számára! Saját nemök kiválóbb alakjainak egy fényes csoportja [...]; nők, kiknek van szerepök, történetök; [...] Megannyi tünemény, felidézve a lezajlott múlt nagy temetőjéből s nem céltalanul, mert kik egykor átérezték hivatásukat s a nemzeti ügynek, a szépnek, jónak, igaznak, a nemesebb ambícióknak szentelték napjaikat, kell, hogy szerepök lejátszása után is tündököljenek, hassanak és buzdítsanak.²⁴

Acsády Ignác Széchy Mária-képe

A Történelmi Társulat 1880-as évekbeli női életrajzainak kontextusához a fent említett cikkek, kiadványok is hozzátartoznak, és előzményekként fontos szerepet játszanak. Ha Acsády Ignác *Széchy Mária*jának példáját vizsgáljuk: Széchy Mária az említett, történelmi nőalakokat összegyűjtő kiadványok és cikksorozatok mindegyikében szerepelt. Személye azonban példaadás helyett sokszor inkább *elrettető példaként* működött: Széchy Mária az életrajzok egy részében túlzottan kalandvágyó, szeszélyes, női szerepéből kitörni vágyó figuraként jelenik meg, azt üzenve a 19. századi hölgyeknek, hogy erényes nő *így nem* viselkedhet. Zsilinszky Mihály például, miután megalkotja a folyton-folyvást új kalandokat kereső, mindegyik házasságába beleunó, férjeit megcsaló nő képét, összegzésképp határozottan le is szögezi, hogy az önuralom és a lemondás erényét gyakorolni képtelen Széchy Mária semmiképp sem szolgálhat példaképül:

nála hiányzott azon alap, melyen épül minden földi boldogság, t. i. az igazi szeretet, mely nemcsak örülni, hanem tűrni is tanít; hiányzott az erkölcsi erő, mely az élv után sóvárgó szenvedély árját fékezni tudja, s önmegtagadásban mutatja a jellem szilárdságát. Szóval Széchy Mária, bár sok költő dicsőítette szerelmét, éppen nem volt azon nő, akit eszményképül állíthatnánk fel.²⁵

Zsilinszky írása természetesen ezzel együtt is szolgált útmutatóval: a negatív példa segítségével teszi világossá, felfogása szerint milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie az „ideális nőnek”.

Acsády Széchy Mária-életrajza természetesen jóval fajsúlyosabb a hivatkozott kiadványokban megjelenő cikkeknél, hiszen munkája önmagában is könyvnyi terjedelmű,

23 ZSILINSZKY, *Magyar hölgyek...*, 7.

24 ENDRŐDI, *Magyar hölgyek...*, [oldalszám nélkül].

25 ZSILINSZKY, *Magyar hölgyek...*, 95.

alapját pedig számtalan, részletesen feldolgozott levéltári forrás adja. A források feltárásából nyert adatok értelmezésén túl azonban Acsádynak szemmel láthatóan célja betekintést nyújtani Széchy Mária lelki világába is, még ha időnként reflektálnia is kell arra, hogy ehhez (értelemszerűen) nem tud forrásokat felhasználni: „[a] női szív rejtélyeit megoldani nehéz mindenkor, főleg ha e szív már régóta porrá változott s titkait harmadfél század homálya borítja. Széchy Mária házassága első idejéből nem maradt fenn semmi, ami szívvilágáról tájékoztatást adhatna.”²⁶ Acsády tehát a női közönség számára készült népszerűsítő szövegekhez hasonlóan határozott kísérletet tesz arra is, hogy hősnének lélektani motivációit, érzéseit, kedélyvilágát és gondolatait rekonstruálja.

S az ily módon megalkotott jellem, amint az szükségszerű is, szintén nem mentes az elfogultságtól. Noha Acsády könyvének bevezetőjében saját megfogalmazása szerint „előítélet és részrehajlás nélkül igyekszik a történelem, a valóság Széchy Máriájának életét és jellemét föltüntetni úgy, minőnek az egykorú hiteles adatokban mutatkozik”,²⁷ munkáján mégiscsak áttűnik egy, a források értelmezését is irányító meggyőződés, amely szerint Széchy Mária sokkal erkölcsösebb, tisztább és ártatlanabb nő lehetett, mint amilyenek sokan gondolták. Ez pedig szintén kapcsolatot teremt a korábbi életrajzok szövegeivel, mert egyértelműen polemizál az azokból kibontakozó, romlott és erkölcstelen Széchy Máriát bemutató képpel.

Acsády retorikája ennek megfelelően sok helyen vitázó, igazságtételre törekvő: hosszas eszme-futtatásokban cáfolja a Széchy Máriára rossz fényt vető egykorú és későbbi vélekedéseket egyaránt, például, hogy hősnője megcsalta volna első férjét, vagy hogy kapcsolatban állt volna Wesselényi Ferencsel már a murányi várfoglalás előtt is. S noha az ő szövegének expliciten kifejtett példaadó funkciója nincs, bőven tartalmaz olyan részeket, amelyek saját korának normarendszere felől értelmezik pozitívan Széchy Mária tetteit. Az első férj haláláról írva például a 19. század női szerepideáljához illeszkedően mutatja be viselkedését: „Széchy Mária élete drámájának egyik felvonását rekeszti be a férj korai halála. A hősnő maga nagyon kevésbé zajos szerepet játszott e felvonásban. Jó hitves, gyöngéd anya volt s mint ilyen nem lépett ki igazi világából, a családi szentély csöndjéből.”²⁸ De ugyanígy a férfi és női szerepkörök elkülönítésének 19. századi ideológiájával értelmezi (jóindulatúan) a második házasság kudarcát, amikor arról ír, hogy Széchy Máriát rossz férj mellé rendelte a sors, s pusztán ez volt az oka annak, hogy eltávolodott a női szerepétől:

Ez összeütközésre, küzdelemre vezetett, melyben Széchy Mária teljesen átváltozott; nem találva a szerelem boldogságát házi tűzhelyénél, kilépett az élet piaczára s ez időtől fogva neve gyakran előfordul nagy családi pörökben, politikai mozgalmakban épen úgy, mint a *chronique scandaleuse* zajt keltő eseményeiben.²⁹

26 ACSÁDY, *Széchy Mária...*, 39.

27 Uo., 6.

28 Uo., 55.

29 Uo., 58.

Acsády műve tehát nem függetleníthető attól a tágabb társadalmi és kulturális diskurzustól, amely a 19. század második felében (elsősorban a középosztály köreiben) a női szerepek és viselkedésminták körül zajlott, s amelynek keretét a nemzeti eszme gondolata adta. A Széchy Mária-életrajz nem példaadó funkcióval ugyan és nem kifejezetten nők számára készült, Acsády műve mégis csatlakozik e korabeli népszerű női kiadványok hagyományához, s mintegy továbbfejleszti őket a professzionalizálódó történettudomány módszereivel.

Női élet- és jellemrajzok a Kisfaludy Társaságban

A történeti nőalakok iránti érdeklődés ez idő tájt az irodalmi élet hivatalos köreiben is jól nyomon követhető. A Kisfaludy Társaság 1882. február 8-án új pályázati kiírást jelentetett meg: az úgynevezett Lukács Krisztina-jutalomért nőalakok élet- és jellemrajzát megformáló pályaművek versenyezhettek. („Kíváncsian egy, a hazai történelemben, társadalomban vagy irodalomban kitűnt nő élet- és jellemrajza szépprózában. Terjedelme lehet öt-tíz ív. Jutalma a Lukács Móríc által nevének, Birly Krisztinának, emlékére tett alapítványból 500 frt. Benyújtásának határideje: 1882. november 30-dika.”)³⁰ A Kisfaludy Társaság egykori elnöke, Lukács Móríc feleségének emlékére létrehozott pályázatra mindösszesen két pályamű, egy Széchy Györgyné Homonnay Máriáról, valamint egy Szilágyi Erzsébetről szóló munka érkezett be, ám ezek nem mutatkoztak meggyőzőnek a bírálók (Szász Károly, Heinrich Gusztáv, Salamon Ferenc) számára, így a díjat nem adták ki.

A Kisfaludy Társaság évlapjaiban közzétett bírálói jelentés érdekessége, hogy a beérkezett két pályamunka bírálatával együtt részletesen kifejtik a Társaság elvárásait is a pályaművekkel kapcsolatban. Erre a jelentésben foglaltak szerint a Szilágyi Erzsébet-pályamunkának a pályázat céljára vonatkozó megjegyzései szolgáltattak apropót – vélhetően az e pályamű körül felmerülő kérdések miatt ítélték meg úgy, hogy a Lukács Krisztina-jutalom sikertelenségének oka „részben a pályázat félremagyarázása” volt. A szóban forgó pályamű szerzője ugyanis úgy vélekedett, hogy „a Kisfaludy-Társaság e pályakérdés kitűzésével nem valamely komolyabb történelmi, hanem inkább egy, a magyar nők számára írt könnyebb szépirodalmi olvasmányra célzott”.³¹ A pályázónak tehát, úgy tűnik, az a benyomása támadt a pályázati kiírásról, hogy az a fentiekben leírt, népszerű, nőknek szánt regényes történeti életrajzok sorát akarta gyarapítani. A Kisfaludy Társaság bírálói rögtön sietnek is cáfolni a feltételezést: úgy érvelnek, hogy ők nem látják az ellentétet, amelyre a pályázó utalt („[n]em értjük, mily ellentétben álljon e szépen írott, művészen megalkotott munkával a »komoly történelmi ol-

30 „A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei: Kitűzettek 1882. évi február 8-án”, *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, új folyam, 17 (1881–1882): 29–30, 29.

31 „Jelentés a Lukács Krisztina-jutalomra hirdetett pályázatról: Felolvastatott 1883. február 7-én”, *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, új folyam, 18 (1882–1883): 38–41, 38.

vasmány«?)³² majd külföldi példákat is hoznak (Ferdinand Gregorovius német történelész Lucrezia Borgiáról [1874] és Athénaisz bizánci császárnéről [1882] írott könyveit) olyan, nőalakokat középpontba állító művekre, amelyek „a történeti tudomány és a széppróza legmagasabb igényeinek egyaránt megfelelnek”.³³

A Kisfaludy Társaság jelentéséből egyértelműen kiderül, a Szilágyi Erzsébetről szóló pályamunka legfőbb hiányosságának azt tartják, hogy az nem áll eléggé szilárd történeti alapokon, sokkal inkább fikciós mű (ami nem is csoda, ha szerzője úgy értelmezte a pályázatot, hogy az „könnyebb szépirodalmi olvasmány” kíván). A bizottság megállapítása szerint „[a]z egész dolgozat [...] fikció történeti háttérrel, – egy-két történeti adatot leszámítva, Szilágyi Erzsébet élete és jelleme az előttünk fekvő dolgozatban tisztán képzeleti alkotás, költészet”.³⁴ A bírálók magát a témaválasztást is kifogásolják, arra hivatkozva, hogy Szilágyi Erzsébet „teljesen árnyékszerű alak”,³⁵ akinek élete alig ismert a történeti forrásokból: „[a]zért eleve is célt nem érhet az a szerző, ki dolgozata tárgyául a magyar múltnak oly alakját választja, *a kiről jóformán semmit sem tudunk*.”³⁶ A bírálati jelentés említ is néhány példát, akik viszont kiváló alapanyagnak bizonyulhatnak a „történeti alak” megképzéséhez, mert életük számos forrásból ismert: ilyenek például Mária királyné (II. Lajos felesége), Lorántffy Zsuzsanna, Báthory Zsófia (II. Rákóczy György felesége), Thurzó Erzsébet vagy Mária Terézia.

Mivel a Kisfaludy Társaság úgy határozott, hogy a sikertelen pályázatot újra kiírják, a tanulságokat levonva immár világosabban fogalmazzák meg a legfőbb elvárást, amely szerint nem fikciós, hanem történeti munkát kérnek: „a kitzűzött feladat természeténél fogva, *történetet kíván, nem költészetet*.”³⁷

A Társaság tehát fontosnak tartotta egyértelművé tenni, hogy történeti feladványt tűztek ki, és nem érik be a szintiszta fikcióval. Tették ezt bizonyára azért is, mert aligha vehették jó néven a „nőknek szánt könnyebb szépirodalmi olvasmány”-t említő feltételezést, amelyet a pályázat komolyságát kikezdő megjegyzésként is értelmezhettek. A történetiség hangsúlyozásával a Kisfaludy Társaságnak vélhetőleg az is fontos volt, hogy kifejezze elhatárolódását a női élettörténeteket regényesen és a nők számára praktikusán átformált erényekben bővelkedő életrajzok hagyományától.

A Kisfaludy Társaság bírálói megjegyzései önmagukban is érdemesek a figyelemre: a pályázat elbírálása során használt érvek ugyanis nem a társaság saját leleményei és igényei voltak, hanem egybecsengenek a korabeli (önállósuló) történetírás egyik markáns irányzatának, a Bényei Péter által művészi történetírásnak nevezett koncepciónak a kívánalmaival.³⁸ Az irányzat szoros kapcsolatot tételezett történetírás és szépiroda-

32 Uo., 39.

33 Uo., 40.

34 Uo., 39.

35 Uo., 41.

36 Uo., 40. Kiemelés az eredetiben.

37 Uo., Kiemelés az eredetiben.

38 Részletesen lásd: BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában: A történelmi regény műfaji változatai és a tragikum kérdései Kemény Zsigmond írásművészetében*, Csokonai könyvtár: Bibliotheca studiorum litterarium 39 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007), 47–69.

lom között, s a 19. század során (legalábbis magyar kontextusban)³⁹ végig meghatározó maradt. Ahogy Hites Sándor fogalmaz: „[a] 19. században valószínűleg azokat kell kivételnek tekintenünk, akik a művészet és a történetírás viszonyáról állást foglalva valamiként nem e kettő egységéről beszéltek.”⁴⁰ Példaként az 1850-es évekből Toldy Ferencet idézhetjük, akinek megfogalmazása szerint „a történetírás *tudomány*, és magasabb kifejlésében *művészet* egyszersmind”.⁴¹ Ezen elgondolás szerint a történetírás kétfázisú munka, amelynek első szakasza az anyaggyűjtés, második szakasza pedig a (művészi) történetbe rendezés: mindkettő egyformán fontos és szükségszerű lépés, s a történetírás csak a kettő egységéből jöhet létre. Hasonlóképp árulkodó és gyakran idézett szöveg helye a 19. század végi történetírói eszménynek Marczali Henrik történész 1896-ban megjelent cikke, amelyben a kor neves német történésze, Leopold von Ranke jellemzése kapcsán fejti ki, hogy a történeti hitelesség és a művészi feldolgozás egyaránt elmaradhatatlan kívánalma a történetírásnak:

az a két annyira különböző tulajdonság, melyet a történetírás egyaránt megkövetel: a pontos és hű analysisé és a művészeti alkotásé, csak magában Rankéban volt meg teljes harmóniában. Pedig mindegyik irány külön többé-kevésbé egyoldalúságra vezet és túltengésök vagy a történeti hitelességnek, vagy az előadás művészetének esik rovására.⁴²

Amikor tehát az elemzett bírálati jelentés a beérkezett Szilágyi Erzsébet-pályamű kapcsán arra hivatkozik, hogy a „szépen írott, művészien megalkotott munka” és a „komoly történelmi olvasmány” között nincs ellentét, akkor abban a fenti szempontok is megjelennek; valamint hasonló elgondolást fedezhetünk fel fő kifogásukban, amikor a pályamunkát „tiszta képzeleti alkotás”-nak titulálják, amelyből ily módon hiányzik a történeti hitelesség. Ezen elgondolás szerint tehát a fikció a történelmi hitelesség ellen munkál, a művészi kifejezőmód viszont elengedhetetlen követelmény.

Történetírás és szépirodalom szoros összetartozásuk mellett egyúttal el is különült egymástól már a 19. század során. Kövér György 19. századi magyar történészek önéletrajzait elemezve arra jut, hogy már azokban is kifejezésre jut a távolság a „történeti kutatás” és az „irodalmi munkálkodás” között: a történészek saját szakmai életútjukat vázolva határozottan elkülönítik egymástól irodalmi és történészi tevékenységüket. Kövér érvelése szerint már a Marczali-idézet is különböző tulajdonságokként utal az irodalmi és történészi jellemzőkre. Kövér összegzése szerint

[a] 19. századi történetírás tehát már megtette az első, ám döntő lépéseket az „ismeretelméleti törés” felé, amely éket vert a történettudomány és a hagyományos elbeszélés kö-

39 Uo., 138.

40 HITES Sándor, „»Szándékos hozzátevés nélkül«: Retorika és stílus ellentétéről a 19. századi történetírásban”, in *Retorika és narráció*, szerk. HAJDU Péter és RTOÓK Zsigmond, 43–60 (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007), 47.

41 Idézi HITES, uo.

42 MARZALI Henrik, „Ranke Leopold”, *Budapesti Szemle* 85, 229. sz. (1896): 46–68, 59.

zé, ugyanakkor még vallotta a szoros összetartozást [...] inventio, dispositio és elocutio (azaz tényfeltárás, magyarázat és írás) között.⁴³

Amikor tehát a Társaság a bírálati jelentésben leszögezi, a pályázat „történetet kíván, nem költészetet”, abban egyúttal nyilvánvalóan megjelenik ez a fajta, a történetírás és a szépirodalom között tett markáns különbségtétel is.

*

A Lukács Krisztina-jutalmat 1883. február 7-én tűzték ki másodjára. Az új pályázatot már nagyobb lelkesedés övezte: összesen tizenegy pályamű érkezett be. A bírálóbizottság változatlanul Szász Károlyból, Heinrich Gusztávból és Salamon Ferencből állt: a díjat azonban újfent nem adták ki, mert a Társaság váráhozásainak a tizenegy pályamű közül egy sem felelt meg maradéktalanul. A pályaművek elutasításának indokaként az egy évvel korábbi pályázat kívánalmait ismétlik meg: „egy sincs köztök, mely a *történeti* hitelességet *művészi* compositióval és valóban *szépprózai* előadással annyira egyésíténé, hogy a kitűzött díjat neki jó lelkiismerettel oda ítélni tudnók”.⁴⁴

A másodszorra kitűzött pályázat bírálati jelentését 1884. február 6-án mutatták be a Társaságnak. A jelentés a beérkezett pályaműveket két csoportba sorolja: az elsőbe a leggyengébb alkotások kerülnek, amelyek „lényeges fogatkozásokban szenved”-nek, és „általában csak a múlt évi dolgozatok szerény magaslatán maradnak”.⁴⁵ A második csoportba sorolt négy szövegben azonban találnak erényeket a bírálók: „[m]inden tekintetben magasabban állnak a másik csoport művei, szám szerint négyen, melyek ha egészen mai alakjukban nem is, de némi javítás és átdolgozás után, irodalmi értékkel bírnak, ha nem ütik is meg teljesen Társaságunknak e pályázatnál kitűzött mértékét.”⁴⁶ A négy magasabb színvonalúnak ítélt munka hősnői Anjou Mária királynő, Mária Terézia, Forgách Zsuzsanna és Széchy Mária voltak – az ezekre vonatkozó bírálatokat érdemes részletesebben is ismertetni.

Ebben a csoportban az Anjou Mária királynőről, Nagy Lajos lányáról szóló munka találatik a legkiemelkedőbbnek: a bírálók ítélete szerint „alapos és önálló kutatásokon nyugvó, tudományos értékű monographia”,⁴⁷ amely azonban épp tudományos igénye miatt nem bír művészi értékkel („sokkal szárazabb történeti *kutatás*, semhogy igazi történeti *jellemkép* lehessen).⁴⁸ A felhasznált források rendkívüli gazdagsága, az adatok bősége ugyanis a bírálók szerint azt eredményezi, hogy „sem a hős alakja és jelleme, sem a kornak képe nem domborodnak ki világosan a rengeteg anyagból: a sok fa

43 KÖVÉR György, *Biográfia és társadalomtörténet* (Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2014), 48.

44 „Pályázati jelentések: A Lukács Krisztina jutalomra kitűzött feladatok; Egy kitűnő magyar nő életrajza”, *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, új folyam, 19 (1883–1884): 36–44, 37. Kiemelések az eredetiben.

45 Uo.

46 Uo., 40.

47 Uo.

48 Uo. Kiemelések az eredetiben.

miatt nem látjuk az erdőt”.⁴⁹ A Társaság összefoglaló véleménye szerint „Mária királynő [...] kitűnő történettudományi monographia, de sem jellemkép, sem korrajz, legkevésbé szépprózában”.⁵⁰

A bírálati jelentés szerint épp ellenkező a helyzet a Mária Teréziáról szóló pályamunka esetében, amely az ítélet szerint egyes részleteiben ugyan kiváló jellem- és korrajzot nyújt, ám

annyira dilettáns (a szó jó értelmében) a történettudomány terén, annyira nem ismeri és nem használja föl a Mária Theresia életére és korára vonatkozó, különösen az utolsó évtizedben nagy számmal közzétett tudományos anyagot, hogy dolgozata, számos elszórt jelessége dacára sem tarthat igényt a jutalomra [...].⁵¹

A következőként bíralt, Forgách Zsuzsannáról szóló pályaművet úgy jellemzi a társaság, hogy az „a történeti jellemkép és a novella határán áll”, azonban mindkét műfajnak inkább a gyengéit veszi át, s nem az erősségeit. A bírálatból úgy tűnik, hogy a szóban forgó munka leginkább Forgách Zsuzsanna életének egy epizódjára koncentrál, méghozzá házasságtörésére és az azt követő perre. A bírálat kifogásolja a szerző hősnője iránt tanúsított túlzott elfogultságát is, vagyis azt a kifejezett célt, hogy Forgách Zsuzsanna házasságtörő tettét felmentse, alakját tisztára mossa. A „kissé ruganyos erkölcsei elvek” alkalmazását a bírálat általánosságban nem kárhoztatja, azonban különbséget tesz e szemléletmód költészetbeli és történetírásbeli használata között: „a költőnek megengedhetni, de [...] a történetíró állásával és feladatával össze nem fér”.⁵²

A jobbak közé tartozónak ítélt negyedik pályamunka Széchy Máriáról szólt. A bírálók „[i]gen figyelemre méltó dolgozat”-ként írják le, „mely sokoldalú és alapos kutatásokon alapszik”; azonban a Forgách Zsuzsanna-pályaműhöz hasonlóan itt is felmerül a kritika a szerző elfogultságával szemben:

a szerző annyira elfogult hőse mellett és egyes kútfők, főleg Kemény János ellen, hogy történetírói tárgyilagossága igen kétes színben tűnik föl. Dolgozata legkevésébbet sem veszített volna sem érdekességéből, sem értékéből, ha Máriát nem törekszik mindenképpen tiszta angyalnak feltüntetni.⁵³

Emellett a bírálat legfőképp a mű szerkezeti aránytalanságaira hívja fel a figyelmet, mondván, a szerző mellőzhette volna a munka elején Széchy Mária nagyszüleinek és szüleinek élet- és jellemrajzát, helyette pedig gondosabban kidolgozhatta volna Széchy Mária életének utolsó szakaszát, özvegyiségét, mert az „nagyon el van hányva, zavaros és kuszált, s nem áll előadás tekintetében sem az előbbi fejezetek magaslatán”.⁵⁴

49 Uo.

50 Uo., 40–41.

51 Uo., 41.

52 Uo., 43.

53 Uo.

54 Uo.

A bírálók úgy látják, a dolgozat írója egyszerűen kifutott az időből, emiatt hagy a végén elvarratlan szálakat, „de a munka egyéb részeiben is hiányzik az utolsó áttekintés és végleges revisio simító hatása”.⁵⁵ A bírálati jelentés mindezekén túl Széchy Mária világos jellemképét is hiányolja a dolgozatról: úgy véli, a munka tartalmaz ugyan elszórt adatokat a hősnő jellemére nézve, ám ezek nem állnak össze egységes jellemképpé, a jellemzés töredékes marad.

*

Mivel a Kisfaludy Társaság pályázatai jeligések voltak, a jeligéket feloldó és a szerzői neveket tartalmazó borítékokat pedig a nem díjazott pályamunkák esetében a Társaság szabályzata értelmében olvasatlanul elégették, a Társasághoz beérkezett legtöbb pályamű szerzősége ismeretlen. Van azonban példa arra is, hogy más módon mégiscsak fény derül a szerző kilétére: néhány esetben ugyanis fennmaradtak arról tudósító dokumentumok, hogy a pályázó valami miatt visszakérte pályamunkáját. Az 1883-ban másodsorra kitűzött Lukács Krisztina-jutalom pályaművei között is találunk olyanokat, amelyeknek szerzője ily módon, a Társaság fennmaradt, az MTA Kézirattárban őrzött iratai alapján azonosítható.⁵⁶ Így kiderül például, hogy a bírálók által a legjobbnak tartott, ám túlságosan tudományosnak ítélt, Anjou Máriáról szóló munka a történész Márki Sándor műve volt: a Társaság iratai között ugyanis megtaláljuk Márki Sándor Szilágyi Sándornak (a Magyar Történeti Életrajzok sorozat későbbi szerkesztőjének) címzett, 1884. március 4-én kelt levelét, amelyben az elutasítás miatt csalódott Márki előzetes tervekre hivatkozva Szilágyi segítségét kéri munkája publikálásában:

Nagyságos Uram!

Mangold Lajos barátom értesített, hogy Nagyságod hajlandó volna – a Századok-ban-e, vagy a Tört. Tárbán, – nem tudom, – kiadni „Mária királyné” című munkámat, melylyel a Kisfaludy-Társasághoz pályáztam. Ha (minek igen örülnék, mert a bírálót rideg hangja nagyon bántott) csakugyan így van a dolog, én részemről nagyon örvendenék, mert kísérletem nem veszne kárba. Örömezt küldeném már most a kéziratot; de talán kényelmesebb volna, ha Nagyságod a Beöthy Zsolthoz beküldött tisztázatból ösmerné meg s közölné azt, mert a nálam levő kéziraton bajos elmenni. Mind a mellett, ha másként nem lehet, vagyis ha Beöthy Zsolt nem adná, vagy nem adhatná át annak teljesen sajtókész tisztázatát, – méltóztassék engem értesíteni postafordultával s én pár nap múlva elküldöm a kéziratot.

55 Uo.

56 A kéziratgyűjtemény használatához nagy segítség az MTAK Kézirattár katalógusából elérhető lista a beérkezett pályaművekről, amely az egyes pályamunkák listázása mellett az egyéb iratokból elérhető, a szerzőség megállapítását segítő dokumentumokról is tudósít: MÁZI Béla, szerk., *A Kisfaludy Társaság pályázataira beküldött pályaművek jegyzéke* (Budapest: MTA Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, 2006), http://opac.mtak.hu/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/6H5A64VJNFE44VSTAI-E9MA4TRYJT2H.pdf.

Fog-e tetszeni, nem tudom; én jobbnak tartom, mint Dósát, mert ez nem védőbeszéd, hanem nyugalmas előadású történelem; de bármi lesz is a sorsa, én ezúttal is köszönöm Nagyságodnak írántam tanúsított jóakarátú s lekötelező figyelmét.

Kiváló tisztelettel

Márki Sándor⁵⁷

A levél végén pedig Szilágyi Sándor autográf megjegyzése is olvasható, amely arról is tudósít, hogy kivette a kéziratot – vélhetőleg a publikációra való előkészítés céljából.

Szempontunkból azonban még nagyobb jelentőséggel bír, hogy a Széchy Mária-ról szóló pályamunka szerzője hasonló módon leplezte le önmagát: nem más volt, mint Acsády Ignác. A Kisfaludy Társaság iratai között ugyanis a következő átvételi elismervény is szerepel:

Elismervény

Ezennel elismerem, hogy az 1883 évi pályázatra beküldött „Egy magyar hölgy élete és jelleme” című Lukács Krisztina jegelével ellátott 6 számú pályamunkát a t. Kisfaludy-Társaságtól a visszaszolgáltatás kötelezettsége mellett átvettem.

Budapest 1884 febr 29.

Acsády Ignác hirlapíró, Budapest Kuria utca 3.⁵⁸

Noha ebben az esetben nincs szó konkrét publikálási tervekről (lévén ez pusztán formális dokumentum, nem magánlevél), a Széchy Mária-életrajz 1885-ös megjelenése nyomán tudhatjuk, hogy Acsády is ilyen céllal kérhette vissza pályaművét. Mivel pedig a visszaszolgáltatási kötelezettségnek mind Márki, mind Acsády Ignác eleget tett, az MTA Kézirattárban mindkettejük munkája megtalálható és jelenleg is olvasható a Kisfaludy Társaság pályamunkáit őrző dobozokban.⁵⁹ A kézíratos pályamunkák tanulmányozása alapján pedig bizonyosságot nyer, hogy Márki Sándornak és Acsády Ignácnak a Magyar Történeti Életrajzok sorozatban 1885-ben megjelent életrajzi munkái eredetileg a Kisfaludy Társaság pályázata számára kidolgozott pályaművek voltak. A pályázatra leadott első kézíratos változat természetesen mindkettejük esetében átesett kisebb-nagyobb átdolgozáson – lényegüket tekintve azonban azonos szövegekről van szó.

Amint arról fentebb szó esett, a Magyar Történeti Életrajzok indulásának évében három női életrajzot jelentetett meg: Anjou Máriaét, Széchy Máriaét és Forgách Zsuzsannaét. A Kisfaludy Társaság pályázatára beérkezett, Forgách Zsuzsanna életét tárgyaló *Boldogok a törvény ellen. Élet és korrajz 1580-tól 1632-ig* címet viselő pályamunkához⁶⁰ nem kapcsolódik ugyan a Társaság iratai között olyan dokumentum, amelyben a pályamunka szerzője egyértelműen azonosítaná magát, Márki Sándor és Acsády Ig-

57 „A Kisfaludy Társaság iratai”, MTAK Kézirattár, Ms 5742 – 299/1884.

58 „A Kisfaludy Társaság iratai”, MTAK Kézirattár, Ms 5742 – 298/1884.

59 „A Kisfaludy Társasághoz benyújtott pályaművek 1838–1940”, MTAK Kézirattár, 37. doboz/köteg. Márkié a 2., Acsádyé a 6. számú pályamunka.

60 Uo., 37. doboz/köteg, 11. számú pályamunka.

nác esete nyomán azonban már jogosan élhetünk a gyanúperrel. A főként Forgách Zsuzsanna házasságát és válását tárgyaló kéziratos pályamunka, valamint az 1885-ben megjelenő, Deák Farkas történész által jegyzett életrajz összevetésével pedig könnyen bizonyítható, hogy a gyanú nem alaptalan: a kézirat és a megjelent Forgách Zsuzsanna-életrajz szintén csupán részleteiben mutat különbségeket, szerzőjük nyilvánvalóan megegyezik. Deák Farkas is megmérgette tehát magát a Kisfaludy Társaságnál, s pályamunkája képezte az alapját a Magyar Történeti Életrajzokban megjelent Forgách Zsuzsanna-portréjának.⁶¹

A három életrajz nyomtatásban megjelent változata különböző mértékű eltéréseket tartalmaz a kéziratos verzióhoz képest. Míg Márki Sándor és Deák Farkas szövege lényegében nem mutat átdolgozást,⁶² addig Acsády Ignác szemmel láthatóan komolyan vette a Kisfaludy Társaság bírálóinak javaslatait, s okult belőlük. A Széchy Mária-életrajz jelentős szerkezeti változtatásokon esett át: a megjelent könyv a kézirathoz képest sokkal rövidebben tárgyalja a Széchy nagyszülők és szülők életét, és sor került a Társaság által összezsapottnak ítélt utolsó fejezet jelentős mértékű átdolgozására is. Ugyanakkor a szerkezet átalakításán túl nem a Társaság ízlése szerint járt el: Széchy Mária iránt tanúsított elfogultsága változatlan maradt a megjelent munkában is; úgy tűnik, továbbra is fontos célnak tartotta, hogy nem makulátlan hírnevű hősnőjét jobb színben tüntesse fel.

*

Mindhárom női életrajz tehát, amely a Magyar Történeti Életrajzok 1885-ben megjelent első évében látott napvilágot, eredetileg a Kisfaludy Társaság pályázatára készült. A három pályamunkában, amint azt fentebb részleteztük, a Társaság látott ugyan eredményeket, ám összességében mégis sikerületlennek ítélte őket; az elutasított pályaműve-

61 További érdekesség, hogy Forgách Zsuzsannáról Petelei István közölt folytatásos regényt 1887-ben a *Kolozsvár* című napilapban *Egy asszonyért* címmel, amelynek forrásaként Török Zsuzsa Deák Farkas történeti munkáját azonosította. Török kutatásai arra is fényt derítettek, hogy eredetileg a Petelei-regény is a Kisfaludy Társaság egyik pályázatára készült (ráadásul ugyancsak a Lukács Krisztina-jutalomért versenyzett, annak egy következő, 1886-os pályázati kiírásán), amelyre nagyobb terjedelmű magyar történeti novellákat vagy rövidebb terjedelmű történeti regényeket vártak. A pályázókkal a bírálók azonban ebben az esetben sem voltak elégedettek, a pályadíjat nem adták ki; Petelei István ezt követően publikálta regényét a *Kolozsvár* lapjain. TÖRÖK Zsuzsa, „Forgách Zsuzsanna története a 19. század végén”, in PETELEI István, *Egy asszonyért: Regény, szerk.*, tan. TÖRÖK Zsuzsa, 7–21, ReTextum 3 (Budapest: Reciti, 2015), 9–11.

62 Deák Farkas életrajza nyomtatásban kiegészült egy rövid bevezetéssel, amelyben leírja, miként bukkant a szklabinjai és a kisselmeci levéltárakban azokra az iratokra, amelyek munkája alapját képezték. Ezt leszámítva a megjelent könyv szövege és szerkezete azonos a kéziratéval, csupán a sajtó alá rendezésnél szükséges szerkesztői beavatkozás nyomai azonosíthatók: stilisztikai javítások, a kézirat hibáinak korrigálása, néhány további lábjegyzet beszúrása. Márki Sándor esetében is hasonló a helyzet: az ő könyvébe semmilyen új szövegrész nem került, a szerkezet pedig csak annyiban módosult, hogy a kézirat több egyenrangú fejezetét a könyvben fő- és alfejezetekre osztották. A legtöbb javítás Márkinál is stilisztikai természetű, illetve a szöveg könnyebb olvashatóságára irányuló szerkesztői törekvés fel-fedezhető a kor- vagy hangulatfestő szépirodalmi idézetek ritkításában is.

ket azonban a történettudományi közeg jó érzékkel hasznosította újra. A Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelenő új sorozathoz 1885-ben egyértelműen ezek a női életrajzok jelentették a kiindulópontot; de azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy egyenesen a pályázat nyomán már meglévő munkák adták az ötletet a sorozat elindításához.

A pályamunkák és az életrajzi sorozat összefonódásának esete érdekes tanulságokkal szolgál szépirodalom és történetírás 19. század végi viszonyáról is. A fentebb ismertetett történetből kirajzolódik az a Kövér György által is leírt kettősség, miszerint a 19. század utolsó évtizedeiben a szépirodalom és a történetírás egyszerre van egymástól távol, ugyanakkor egymáshoz mégiscsak közel: az irodalmi társaság történeti pályázatot ír ki, de a kiírást a pályázók szépirodalmiként értik; normákként a történetírás kívánalmait várják el, azokhoz azonban szorosan hozzátartozik a művészi, irodalmi stílus; a pályázaton részt vevő munkákkal vagy az a baj, hogy túlságosan történetiek, vagy az, hogy túlságosan irodalmiak; végül pedig az irodalmárok történeti pályázatán nem díjazott munkák a történészek könyvsorozatában jelennek meg.

Ez a sajátosan ingadozó viszonyrendszer tükröződik az életrajzokban is. Acsády Széchy Mária esetében például abban, ahogyan egyrészt elkülöníti munkája elején az irodalmi alakként megjelenő Széchy Máriaat „a valóság Széchy Máriajától”, vagy ahogyan hősnőjének szépségét firtatva Gyöngyösi jellemzését nem tartja relevánsnak, mert „költői munkából való, melynek hősnője természetesen más mint szép nem lehet”,⁶³ másrészt viszont ugyanezt a költői munkát bármiféle módszertani aggály nélkül használja fel történeti forrásként, amikor Gyöngyösit hiteles tanúnak kinevezve szinte egy az egyben a *Murányi Vénus* alapján vázolja a murányi várfoglalás történetét.⁶⁴

Széchy Mária személyét tehát változatos módokon használták fel a 19. század második felében: alakja nemcsak a szépirodalomban, de a nőknek szóló és erényes honleányi életre buzdító népszerű kiadványokban is rendre megjelent, majd a professzionalizálódó történettudomány is megalkotta a maga Széchy Máriaját. Esete azt példázza, hogy a múlt nőalakjainak élettörténete sokféle cél betöltésére volt alkalmas egy olyan időszakban, amelyben a szépirodalom, a nőknek szánt didaktikus irodalom és a szakszerű történettudomány közötti átjárás problémamentesebb volt, mint napjainkban. Acsády Ignác pedig voltaképpen sikeresen konvertálta az „irodalmi” nőalakot „történetire”: a 17. századi főúri asszony élete és a murányi kaland a 20. századra többé-kevésbé kikerült a szépirodalmi fősodor témái közül. Széchy Mária a 19. század végén irodalmból történeti alakká vált – még ha úgy is alakult, hogy ez a folyamat egy irodalmi társaság hathatós segítségével ment végbe.

63 Acsády, *Széchy Mária...*, 41.

64 Gyöngyösiről Acsády a következőképp ír: „1664-ben kinyomatott Márssal társalkodó murányi Venusa, mint történelmi kútfő is nevezetes. Gyöngyösi évek során át előbb Wesselényi s ennek elhunytával Széchy Mária környezetében élt s mindkettőnek bizalmas embere volt, ki százszor hallhatta tőlök a kaland legcsekélyebb részleteit, ismerte az összes mellékszereplőket, a helyiségeket s általában nem is annyira költői, mint történeti munkát akart írni”. Uo., 93.